

Rzeczpospolita w ogniu wojen XVII w. Zniszczenia i załamanie gospodarcze

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Symulacja interaktywna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Kienzler, *Piastowie od Mieszka do Kazimierza. Miłość i władza*, Warszawa 2018.
- Źródło: *Walka i upadek 1649–1696*, dostępny w internecie: dziejehkrakowa.pl.
- Źródło: Geoffrey Parker, *Kryzys i katastrofa: światowy kryzys XVII wieku*, „Przegląd Historyczny” 2010, nr 101, s. 376–377.

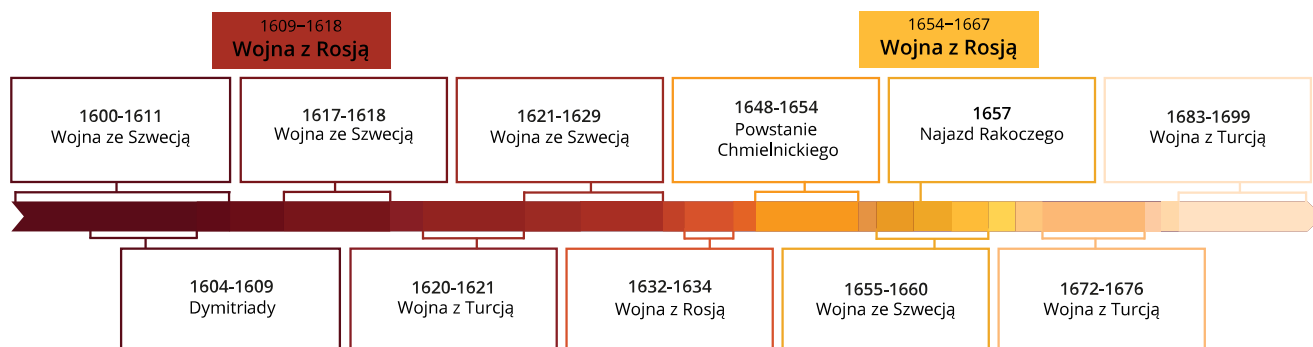
- Źródło: *Fragment kroniki Widukinda z Nowej Korbei, zawierający opis walk z Wichmanem.*, [w:] J. Strzelczyk, *Widukind, Dzieje Sasów, ks. III, rozdz. 69 w: Mieszko Pierwszy*, Poznań 1992, s. 147–148.
- Źródło: S. Koper, *Piastowie. Wędrówki po Polsce pierwszej dynastii*, Warszawa 2013.
- Źródło: *Fragment relacji z podróży po krajach słowiańskich Ibrahima ibn Jakuba, którą odbył w latach 965–966*, [w:] M. Sobańska-Bondaruk, S. Lenard,, *Wiek V-XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii i studentów.*, Warszawa 1997, s. 85–86.
- Źródło: *Dagome iudex [fragment]*, [w:] M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, *Wiek V–XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii i studentów*, Warszawa 1997, s. 100.

Rzeczpospolita w ogniu wojen XVII w. Zniszczenia i załamanie gospodarcze

Autor nieznany, *Oblężenie Wiednia we wrześniu 1683 r.*
 Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

W XVII w. Rzeczpospolita niemal wciąż znajdowała się w stanie wojny z którymś ze swoich sąsiadów. Potop szwedzki przerwał okres świetności Warszawy, przyczynił się do spadku znaczenia Krakowa, osłabienia Torunia i Gdańska. Wojna dała się również we znaki ludności mieszkającej na wschodzie oraz południu Rzeczypospolitej. Na domiar złego w kraju wybuchały epidemie, a ludzie, podobnie jak w innych rejonach Europy, borykali się z wyjątkowo srogimi i długimi zimami.

Twoje cele

- Przedstawisz bilans strat poniesionych przez Rzeczpospolitą w XVII w. w wyniku wojen.
- Scharakteryzujesz dalekosiężne konsekwencje wojen, klęsk żywiołowych i epidemii.
- Sprawdzisz, do jakich wniosków można dojść, analizując tabele i wykresy.

Przeczytaj

Wojny ze Szwecją. Potop

W 1599 r. Zygmunt III Waza oficjalnie ogłosił zwierzchność Rzeczypospolitej nad Estonią, zagarniętą przez Szwecję blisko pół wieku wcześniej. Władca chciał w ten sposób pozyskać poparcie szlachty polsko-litewskiej przeciwko swojemu wujowi, Karolowi Sudermańskiemu, z którym rywalizował o władzę w Sztokholmie.

W konsekwencji armia szwedzka zaatakowała Inflanty, a przed kapitulacją Polaków i Litwinów uchroniło zwycięstwo w bitwie pod Kircholmem w 1605 r.

January Suchodolski, *Po bitwie pod Kircholmem*, 1858 r.

Rozpoznaj na obrazie głównodowodzącego wojsk polsko-litewskich, hetmana polnego litewskiego Jana Karola Chodkiewicza. Które elementy graficzne pomogły ci go zidentyfikować? Po czym można rozpoznać wojska szwedzkie?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Mimo zwycięstwa Polaków Szwedzi opanowali ważne punkty w Inflantach i przeszli do oblężenia Rygi. W 1609 r. Karol IX Sudermański sprzymierzył się

Jan Amos Komeński (1592–1671). Ludność protestancka w Rzeczypospolitej często z otwartymi rękami witała Szwedów, ponieważ łączyło ją z nimi wspólne wyznanie. Tak było w przypadku Leszna, gdzie działała grupa Jana Amosa Komeńskiego – twórcy nowoczesnej pedagogiki. Chociaż całe rzesze szlachty godziły się na szwedzką okupację (1655 – 1660), aby uchronić siebie i bliskich, to po tym, jak wojska polskie odbiły miasto z rąk Szwedów, protestanckich mieszkańców Leszna spotkały represje. Komeński wyemigrował do Amsterdamu, a jego bibliotekę i wszystkie rękopisy strawił pożar.

Źródło: autor nieznany, koniec XIX w., Wikimedia Commons, domena publiczna.

z carem rosyjskim Wasylem IV Szujskim przeciwko królowi polskiemu. Zygmunt III Waza skupił się na działaniach przeciwko Moskwie i w kwietniu 1611 r. podpisał, zawarty na drodze dyplomatycznej i zatwierdzony przez polski sejm rozejm ze Szwecją. Walki w Inflantach były wznawiane i zawieszane aż do roku 1626, kiedy syn Karola IX Sudermańskiego, Gustaw II Adolf, posunął się dalej i przeniósł je w rejon ujścia Wisły. W trzy lata Szwedzi opanowali szereg miast nad Bałtykiem i zajęli Inflanty po Dźwinę, łącznie z Rygą. Po długich rokowaniach w 1629 r. obie strony podpisały rozejm w Starym Targu. O ile w Inflantach przywracał on stan posiadania sprzed wybuchu wojny, o tyle król szwedzki przejął szereg miast na Pomorzu. Dodatkowo Szwecja miała odtąd czerpać zyski z prawa do pobierania cła z polskiego handlu morskiego w wysokości 3,5 proc. wartości transportowanych towarów. Konflikt polsko-szwedzki przyniósł ogromne spustoszenia na Pomorzu Gdańskim i w Prusach Książęcych,

a Rzeczpospolita poniosła ogromne koszty związane nie tylko z wystawieniem własnej armii, ale również opłaceniem wspierających ją oddziałów cesarskich. Ponadto w tym czasie na północy kraju szerzyła się epidemia. Największe żniwo zebrała wśród najuboższych – chłopów oraz służby domowej i rzemieślników w miastach. Rozejm przedłużono w 1635 r. w Sztumskiej Wsi. Szwecja zgodziła się opuścić wszystkie twierdze na Pomorzu i w Prusach Książęcych oraz zaprzestać pobierania cła od przewożonych towarów. Głównym powodem, dla którego poszła na ustępstwa, była obawa przed prowadzeniem wojny na dwa fronty – Szwecja była wówczas związana walkami w Niemczech, w ramach wojny trzydziestoletniej (1618–1648). Rozejm został

zerwany przez władcę Szwecji Karola X Gustawa, który w 1655 r. złamał postanowienia rozejmowe i zaatakował jednocześnie Koronę i Litwę. Szlachta w większości nie widziała sensu w prowadzeniu wojny ze względu na i tak beznadziejną sytuację w kraju (powstanie Chmielnickiego, wojna z Rosją), dlatego oddziały polskie poddawały się bez walki, a król Jan II Kazimierz Waza uciekł na Śląsk. Armia szwedzka szybko przedarła się w głąb kraju, niszcząc i grabiąc napotymane po drodze miejscowości oraz nakładając wysokie [kontrybucje](#). Co więcej, elektor brandenburski i książę pruski Fryderyk Wilhelm I z dynastii Hohenzollernów stanął po stronie Karola X Gustawa, mimo [zobowiązań lennych](#) wobec Rzeczypospolitej.

Rzeczpospolita w pierwszej połowie XVII w. i w trakcie potopu szwedzkiego.

W której części Rzeczypospolitej skupiły się walki w czasie potopu? Do której miejscowości najbardziej wysuniętej na wschód dotarła armia Karola X Gustawa?

Źródło: Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY-SA 3.0.

Brutalne zachowanie armii szwedzkiej wywołało wzrost niezadowolenia wśród społeczeństwa. W grudniu 1655 r. zwycięsko z oblężenia wyszła załoga Jasnej Góry, co pozwoliło podnieść morale walczących Polaków. Sukces ten stał się symbolem i utwierdził wiele osób w przekonaniu, że walka z protestancką Szwecją była obowiązkiem każdego katolika.

Januarius Suchodolski, *Obrona Jasnej Góry*, 1846 r.

Jaki czynnik według artysty zdecydował o zwycięstwie Polaków? Uzasadnij odpowiedź.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Pod koniec 1655 r. szlachta zawiązała w Tyszowcach [konfederację](#) przy królu, a na pomoc Janowi Kazimierzowi ruszyły wojska austriackie. Dwa lata później król polski i Fryderyk Wilhelm I podpisali traktaty welawsko-bydgoskie. W zamian za uniezależnienie się Prus Książęcych elektor przeszedł na stronę Rzeczypospolitej. Sojusz Karola X Gustawa z księciem Siedmiogrodu Jerzym II Rakoczym, który w 1657 r. zaatakował południowe ziemie Rzeczypospolitej, nie przyniósł większych zmian w położeniu Szwedów i w końcu zostali oni wyparci z ziem polsko-litewskich. W 1660 r. władcy Rzeczypospolitej i Szwecji podpisali pokój w Oliwie. W rokowaniach ważną rolę odegrała Francja. Dzięki jej przychylności Szwedzi utrzymali północną część Inflant, a Jan II Kazimierz Waza na dobre zrzekł się pretensji do korony szwedzkiej. Potwierdzona została również niezależność Prus Książęcych.

Zmarnowane szanse? Wojny z Rosją

Na początku XVI w., w latach 1604–1609, armia polska interweniowała w Rosji, popierając w staraniach o przejęcie władzy Dymitra Samozwańca, domniemanego (stąd przydomek) syna zmarłego cara Iwana IV Groźnego. Pierwsza ekspedycja zakończyła się niepowodzeniem, ale w trakcie kampanii zmarł panujący wówczas Borys Godunow i w 1605 r. [Duma bojarska](#) ogłosiła jego następcą Dymitra. W reakcji na

rosnące wpływy polskich magnatów na dworze moskiewskim [bojarzy](#) już po roku obwołali carem Wasyla IV Szujskiego. Szujski związał się z wrogiem Rzeczypospolitej – Szwecją, jednak nie powstrzymało to Zygmunta III Wazy od interwencji w sprawy rosyjskie. Władca ruszył na Smoleńsk, a latem 1610 r. pod Kłuszynem wojska polsko-litewskie pokonały armię rosyjsko-szwedzką.

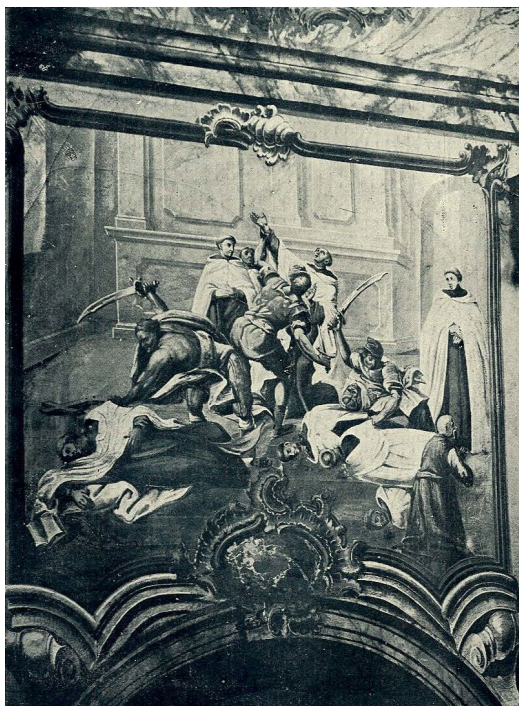
Szymon Boguszowicz, *Bitwa pod Kłuszynem*, 1620 r.

Co można powiedzieć o przebiegu bitwy, analizując powyższy obraz? Na które pytania nasuwające się podczas analizy nie sposób odpowiedzieć? Do jakich źródeł informacji należy sięgnąć, aby to zrobić?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Zwycięstwa Polaków doprowadziły do detronizacji Wasyla IV Szujskiego. Elity rosyjskie były nawet skłonne wynieść na tron syna Zygmunta II Wazy, królewicza Władysława. Polski władca jednak sam dążył do objęcia rządów w Moskwie, a dodatkowo Szwecja psuła jakąkolwiek formę współpracy polsko-rosyjskiej. Ostatecznie w Rosji wybuchło powstanie i 7 listopada 1612 r. polska załoga na Kremlu skapitulowała. W następnym roku carem został Michał Romanow. Jediną korzyścią, jaką odnieśli Polacy, było odzyskanie Smoleńska (utraconego prawie sto lat wcześniej). Nowy car co prawda próbował go odebrać w latach 1632–1634, jednak pokój zawarty w Polanowie w 1634 r. potwierdził stan sprzed wybuchu konfliktu.

Wojna z Rosją została wznowiona dokładnie 20 lat później, w 1654 r., kiedy car zawarł ugodę w Perejaśławiu z powstańcami Chmielnickiego. Kozacy poddali się carowi, co formalnie zakończyło ich [insurekcję](#), jednak w praktyce walki nie ustały, a stały się częścią wojny polsko-rosyjskiej. Pod pretekstem obrony ludności prawosławnej w Rzeczypospolitej Rosja wkroczyła do Wielkiego Księstwa Litewskiego i na terytorium Ukrainy. Wojna ta była kosztowna i długa – trwała blisko 14 lat. W jej trakcie Rzeczpospolita odpierała również najazd szwedzki (1655–1660).

Fresk przedstawiający rzeź karmelitów w kościele Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i klasztorze Karmelitów w Mścisławiu, ilustracja z początku XIX w. 22 lipca 1650 r. w ręce rosyjskie wpadł Mścisław (obecnie na Białorusi). Wojska pod wodzą Aleksego Nikitycza Trubeckiego splądrowały miasto oraz wymordowały ludność cywilną. Zginęło wówczas ok. 15 tys. osób, również kobiety i dzieci. Oszczędzono przede wszystkim rzemieślników, którzy zostali przesiedleni do Rosji. Do historii wydarzenie to przeszło pod nazwą „rzeź Trubeckiego”. Oglądając ilustrację, zwróć uwagę na okrucieństwo żołnierzy rosyjskich i bezradność ofiar.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Na mocy rozejmu w Andruszowie z 1667 r. Rzeczpospolita utraciła województwo czernihowskie, przeważającą część województwa smoleńskiego oraz Ukrainę Lewobrzeżną wraz z Kijowem. Postanowienia te zostały potwierdzone w Moskwie w 1686 roku przez polskie poselstwo pod wodzą Krzysztofa Grzymułtowskiego (tzw. pokój Grzymułtowskiego)

Mapa ukazująca zmiany terytorialne po rozejmie w Andruszowie.

Z perspektywy którego państwa, oprócz Rzeczypospolitej, traktat w Andruszowie był niekorzystny? Dlaczego?

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o. na podstawie Maciej Szczepańczyk, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Jedyna obroniona granica. Wojny z Turcją

Rzeczpospolita w drugiej połowie XVII w.

Na terenach których współczesnych państw rozgrywały się walki przeciwko Turcji z udziałem

Polaków?

Źródło: Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY-SA 3.0.

Pod koniec XVII stulecia Rzeczpospolita również nie zaznała pokoju. W latach 1672–1676 musiała stawić czoła najazdowi tureckiemu, w wyniku którego sułtan zdobył Podole wraz z [Kamieńcem Podolskim](#). W 1683 r. król Jan III Sobieski podpisał traktat sojuszniczy z Austrią i ruszył na czele wojska polskiego pod oblężony przez Turków Wiedeń. Polski władca dowodził połączonymi armiami polsko-austriacko-niemieckimi, które odniosły spektakularne zwycięstwo 12 września 1683 r. (słynna odsiecz wiedeńska). W następnym roku Rzeczpospolita zasiła szeregi antytureckiej [Ligi Świętej](#). Wojny z Turcją zakończył pokój w Karłowicach w 1699 r., na mocy którego Rzeczpospolita odzyskała utracone ziemie.

Jan Matejko, *Jan III Sobieski wysyła wiadomość o zwycięstwie papieżowi Innocentemu XI*, 1882–1883. Obraz powstał z okazji upamiętnienia 200. rocznicy bitwy pod Wiedniem i został wystawiony w stolicy Austrii. Krakowski artysta z własnych środków pokrył koszty wynajęcia sali, gdzie nie tylko zamożni, ale i ubożsi mieszkańcy miasta mogli nieodpłatnie podziwiać dzieło. Pod koniec 1883 r. Matejko wraz z polską delegacją udał się do Rzymu, aby wręczyć obraz papieżowi Leonowi XIII jako „dar narodu polskiego”. Obecnie malowidło jest własnością Muzeów Watykańskich.

Porównaj ilustrację z wizualizacją bitwy z „Wprowadzenia”. Jakie wyobrażenie o roli Polaków w wiktorii wiedeńskiej kreuje obraz Matejki? Co chciał osiągnąć artysta (jaki był jego cel)?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Krajobraz po wojnach

Ludność
– zmniejszenie gęstości zaludnienia o ok. 30 proc. (ogółem z ok. 8–9 mln do ok. 6–7 mln)
Zmiany terytorialne
– zmniejszenie terytorium o 10 proc. (utrata większej części Inflant, Ukrainy Lewobrzeżnej, województwa czernichowskiego, prawie całego województwa smoleńskiego, uniezależnienie Prus Książęcych)
Skutki polityczne
– osłabienie Rzeczypospolitej na arenie międzynarodowej – wzrost pozycji magnaterii w życiu publicznym – upadek autorytetu władzy monarszej – postępujący upadek sejmu (upowszechnianie się stosowania zasady <i>liberum veto</i>) i wzrost znaczenia sejmików, zwykle podporządkowanych magnatom
Gospodarka
– niskie plony (sam najazd szwedzki spowodował spadek zbiorów o 75 proc. w porównaniu do stanu sprzed wojny) – zmniejszenie się hodowli zwierząt gospodarskich – poważne zniszczenia zabudowań w miastach i wsiach (w tym cennych obiektów gospodarczych, np. młynów, warsztatów) – upadek miast (rzemiosła i handlu), ich agraryzacja (utrata funkcji wytwórczej, handlowej i usługowej)
Społeczeństwo i kultura
– osłabienie pozycji średniej szlachty – wzrost liczebności szlachty nieposesjonackiej (mającej prawa polityczne, ale nieposiadającej ziemi, a co za tym idzie – dochodów) – umocnienie się systemu klienckiego: systemu zależności, w ramach którego magnat (patron) opiekował się szlachcicem (klientem) i jego rodziną w zamian za lojalność w polityce – narastanie postaw ksenofobicznych (niechętnych obcym)

- osłabienie tolerancji religijnej (wojny toczne były z wyznawcami protestantyzmu, prawosławia i islamu); wprowadzenie kary śmierci za zmianę wyznania w 1668 r.
- zwiększenie wymiaru pańszczyzny
- zniszczenia cennych budowli
- grabież dóbr kultury (skarbców, wewnątrz kościołów i rezydencji, obrazów, rzeźb, luksusowych wyrobów użytku codziennego, księgozbiorów itd.)

Słownik

bojar

(starobułg. *boljarin*) wielki właściciel ziemski na Rusi, Wołoszczyźnie i w Wielkim Księstwie Litewskim; w państwie carów, przed reformami Piotra I, bojarzy zajmowali drugą (po kniaziach, czyli książętach) pozycję w Dumie bojarskiej

Duma bojarska

kolegialny organ doradczy wielkich książąt moskiewskich i carów; w jej skład wchodził reprezentanci rosyjskich warstw uprzywilejowanych, w tym bojarzy

insurekcja

(z łac. *insurrectio* – powstanie) powstanie zbrojne

konfederacja generalna

(z łac. *confoederatio* – związek, przymierze) związek skupiający większą część szlachty; zawiązywana w wyjątkowych sytuacjach, takich jak bezkrólewie lub kryzys państwowy; mogła być zwołana przeciwko królowi, ale ten mógł do niej również przystąpić; w organach konfederacji decyzje podejmowano większością głosów

kontrybucja

(z łac. *contributio* – zbieranie, rozdzielanie) tu: świadczenia w pieniądzu lub naturze nakładane przez wojska na ludność terenów okupowanych

Liga Święta

antyturecka koalicja państw zawiązana z inicjatywy papieża Innocentego XI; w jej skład wchodziły: cesarstwo niemieckie, Rzeczpospolita Wenecja i papieństwo, w 1686 r. dołączyła do niej Rosja; długoletnia wojna z Turcją zakończyła się klęską sułtana i częściowym rozbiorem imperium osmańskiego (pokój w Karłowicach, 1699)

oblężenie Kamieńca Podolskiego

podczas wojny polsko-tureckiej w latach 1672-1676, w dniach 18-27 sierpnia 1672 r. miało miejsce oblężenie przez Turków Kamieńca Podolskiego; miasto było ważną twierdzą Rzeczypospolitej, zwaną „kluczem do Podola”; utrata Kamieńca zmusiła Rzeczpospolitą do podpisania traktatu buczackiego w 1672 r. – oddania Podola Turkom i płacenia im rocznego haraczu; na koniec wojny w 1676 r. zawarty został rozejm w Żurawnie, w wyniku którego Rzeczpospolita odzyskała część utraconych ziem Podola jednak już bez Kamieńca Podolskiego

zobowiązania lenne

jako lennik Rzeczypospolitej książę pruski ślubował wierność królowi polskiemu

Słowa kluczowe

potop szwedzki, kryzys XVII wieku, wojna polsko-turecka, wojna polsko-rosyjska, powstanie Chmielnickiego, Rzeczpospolita Obojga Narodów

Bibliografia

M. Nagielski, *Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej Obojga Narodów ze Szwecją w XVII wieku*, Warszawa 2007.

W. Konopczyński, *Polska a Turcja 1683–1792*, Warszawa 1936.

T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, t. 2, *Epoka przedrozbiorowa*, Poznań 1923.

S. Ochmann-Staniszevska, *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa 2006.

Z. Wójcik, *Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza*, Warszawa 1959.

Symulacja interaktywna

Ceny różnych towarów w Gdańsku w XVII w. wyrażone w gramach srebra

	Lata	Żyto (za 1 korzec)	Jęczmień (za 1 korzec)	Owies (za 1 korzec)	Woły (za 1 sztukę)	Konie (za 1 sztukę)	
1	1600– 1605	13.37	12.44	7.96	307.7	1160.60	
2	1606– 1610	12.39	11.85	6.15	327.4	1049.50	
3	1611– 1615	14.21	12.47	7.89	273.7	969.8	
4	1616– 1620	14.26	11.44	7.57	321.3	805.5	
5	1621– 1625	19.84	10.23	9.06	415	946	
6	1626– 1630	20.43	23.43	12.25	283.7	1012.50	
7	1631– 1635	15.74	16.37	7.91	286.7	1540.90	
8	1636– 1640	16.85	14.50	7.60	319.4	1090.10	
9	1641– 1645	14.98	14.60	7.55	398.9	1516.50	
10	1646– 1650	20.19 Żyto	20.93 Jęczmień	10.24 Owies	449.4 Woły	2092.40 Konie	
11	Lata 1651– 1655	(za 1 korzec)	(za 1 korzec)	(za 1 korzec)	(za 1 sztukę)	(za 1 sztukę)	

12	1656– 1660	21.77	17.51	12.33	409.1	1040.20	
13	1661– 1665	24.33	17.73	8.88	423.2	1129.60	
14	1666– 1670	9.97	9.34	5.76	422.7	1059.10	
15	1671– 1675	14.30	9.39	5.71	387.2	849	
16	1676– 1680	13.86	10.91	6.64	400.6	1265.60	
17	1681– 1685	12.93	10.08	6.26	331.3	801	
18	1686– 1690	8.49	7.21	4.99	313.1	1101.70	
19	1691– 1695	13.17	8.74	5.95	313.5	774.2	
20	1696– 1700	22.28	15.64	8.78	422.5	796.9	

Polecenie 1

Zaznacz pytania, na które można odpowiedzieć, analizując wyłącznie powyższy wykres i dane zawarte w tabeli.

☐

Ile par butów za miesięczne dochody mógł sobie kupić średniozamożny szlachcic, a ile pracownik budowlany?

☐

Co miało wpływ na wzrosty i spadki cen w kolejnych okresach?

☐

Ile średnio płacono za 1 beczkę śledzi, a ile za 1 parę butów w XVII w.?

☐

Które produkty były najdroższe, a które najtańsze?

☐

Jak na przestrzeni XVII stulecia kształtowały się ceny w innych europejskich miastach portowych?

☐

Jakie były wahania cen poszczególnych produktów?

☐

Ile trzeba było zapłacić za 1 łaszt żyta, jęczmienia i owsa (1 łaszt = 60 korców)? Jak te ceny zmieniały się w kolejnych latach?

☐

Czy w XVII w. doszło do załamania gospodarczego?

☐

Jaka ilość cegieł stanowiła równowartość 1 korca żyta między rokiem 1601 a 1605? Jak to się zmieniało do końca XVII stulecia?

Polecenie 2

Przeanalizuj wykres i tabelkę. Ceny których towarów uległy w XVII w. największym wahaniom? Co było tego przyczyną?

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Dlaczego akurat te towary pojawiły się w tabelce i na wykresie? O czym to świadczy?

Twoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Na podstawie kalendarium wykonaj polecenia.

Źródło: Dane na podstawie: *Ważniejsze wojny w historii Polski do 1793 r.* [w:] *Tablice historyczne*, red. Witold Mizerski, Warszawa 2004, s. 232–236.

Uwaga! Wypisując daty zachowaj kolejność chronologiczną, zaczynając od najwcześniejszych.

Wypisz okresy, w których Rzeczpospolita nie była uwikłana w wojnę:

od do ; od do ; od do oraz od do .

Wypisz przedziały czasowe, w których Rzeczpospolita prowadziła działania wojenne na co najmniej dwóch frontach. W latach –; ;

–; –.

Oblicz, przez jaki okres czasu na terenie Rzeczypospolitej panował pokój. Uwzględnij lata, w których walki ustały.

Pokój panował przez lat.

Rozejm w wojnie ze Szwecją w 1629 r., przedłużony sześć lat później w Sztumskiej Wsi, zakładał utratę przez Rzeczpospolitą terenów znajdujących się w obrębie...

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o. na podstawie Poznaniak, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

☐ województw wendeńskiego, dorpackiego i Kurlandii.

☐ województw wendeńskiego, dorpackiego i parnawskiego.

☐ województw wendeńskiego, dorpackiego i trockiego.

Wraz z podpisaniem rozejmu w Andruszowie Rzeczpospolita utraciła ziemie leżące w granicach:

☐ województwa wołyńskiego,

☐ województwa czernihowskiego,

☐ województwa smoleńskiego,

☐ województwa kijowskiego,

☐ województwa parnawskiego,

Uniezależnienie się Prus Książęcych od Polski nastąpiło z chwilą podpisania...

☐ kapitulacji wojsk polskich pod Ujściem.

☐ rozejmu w Starym Targu.

☐ pokoju w Oliwie.

☐ traktatów welawsko-bydgoskich.

Współczesny turysta planujący wyprawę w celu zwiedzenia miejsc, w których odbyły się najważniejsze bitwy wojen rozegranych na terenie Rzeczypospolitej w XVII w. (do 1667 r.), odwiedzi:

☐ Polskę, Rumunię, Ukrainę, Rosję, Łotwę.

☐ Polskę, Niemcy, Ukrainę, Rosję, Litwę.

☐ Polskę, Niemcy, Rosję, Białoruś, Ukrainę.

Ćwiczenie 3

Przyporządkuj konsekwencje wojen toczonych przez Rzeczpospolitą w XVII w. do odpowiednich kategorii.

Skutki demograficzne

poważne zniszczenia
zabudowań w miastach
i wsiach (w tym cennych
obiektów gospodarczych, jak
np. młyny, warsztaty)

Zmiany terytorialne

osłabienie tolerancji religijnej
(wojny toczne były
z wyznawcami protestantyzmu,
prawosławia i islamu);
wprowadzenie kary śmierci za
zmianę wyznania w 1668 r.

Skutki polityczne

umocnienie się systemu
klienckiego: systemu zależności,
w ramach którego magnat
(patron) opiekował się
szlachcicem (klientem) i jego
rodziną w zamian za lojalność
w polityce

Gospodarka

narastanie postaw
ksenofobicznych (niechętnych
obcym)

Społeczeństwo i kultura

zmniejszenie gęstości
zaludnienia o ok. 30 proc.

zwiększenie wymiaru
pańszczyzny

zniszczenia cennych budowli

wzrost pozycji magnaterii
w życiu publicznym

grabież dóbr kultury (skarbców,
wnętrz kościołów i rezydencji,

obrazów, rzeźb, luksusowych wyrobów codziennego użytku, księgozbiorów itd.)

niskie plony (zmniejszenie produkcji zbóż niemal o 75 proc. w porównaniu do stanu sprzed wojny)

postępujący upadek sejmu i wzrost znaczenia sejmików, zwykle podporządkowanych magnatom

upadek miast (rzemiosła i handlu), ich agraryzacja (utrata funkcji wytwórczej, handlowej i usługowej)

osłabienie pozycji średniej szlachty

wzrost liczby szlachty nieposesjonackiej (mającej prawa polityczne, ale nieposiadającej ziemi, a co za tym idzie – dochodów)

osłabienie Rzeczypospolitej na arenie międzynarodowej

zmniejszenie się hodowli zwierząt gospodarskich

upadek autorytetu władzy monarszej

zmniejszenie terytorium o 10 proc. (utrata większej części Inflant, Ukrainy Lewobrzeżnej, województwa czernichowskiego, prawie całego województwa smoleńskiego, uniezależnienie Prus Książęcych)

Ćwiczenie 4

Przeanalizuj dane z obu tabeli i na ich podstawie sformułuj co najmniej dwa wnioski.

A

Grunty wiejskie uprawne i pustki w dobrach arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w łanach (a)			
Lata	Ogółem	Grunty uprawne	Pustki (gospodarstwa nieobsadzone)
1511–1512	4 143,0	3 643,5	499,5
1685	3 441,5	2 268,0	1 173,5
1785–1795	3 476,0	3 021,0(b)	455,0

(a) Łan (włoka) = 16,7–17,5 ha (ok. 30 mórg).

(b) Ponadto 216,7 łanów w osadach nowo powstałych.

Źródło: *Grunty wiejskie uprawne i pustki w dobrach arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*, w: *Historia Polski w liczbach*, t. 2, oprac. Andrzej Wyczański, Cezary Kukło, Warszawa 2006, s. 65.

B

Grunty uprawne w Wielkopolsce	
Lata	W tys. hektarów
1655	670
1660	400
1700	670

Źródło: *Grunty uprawne w Wielkopolsce*, w: *Historia Polski w liczbach*, t. 2, oprac. Andrzej Wyczański, Cezary Kukło, Warszawa 2006, s. 65.

Twoja odpowiedź

Ćwiczenie 5

Zapoznaj się z fragmentem opracowania historycznego i wskaż konsekwencje fali nieurodzaju, którą odnotowano w wielu europejskich państwach w XVII w.

” Geoffrey Parker

Kryzys i katastrofa: światowy kryzys XVII wieku

Większość południowej Portugalii chwyciła za oręż w 1637 r., gdy susza wywindowała ceny chleba do wcześniej niespotykanego poziomu. Wiosną 1640 r. powszechne powstania rozlały się po Katalonii w następstwie wyjątkowo słabych żniw spowodowanych przedłużającą się suszą. [...] Trzy dramatyczne żniwa poprzedziły rebelię w Irlandii w 1641 r., zaś katastrofalne zbiory w latach 1647 i 1648 przyspieszyły wielkie powstania na Sycylii, w środkowych Włoszech, Polsce i Rosji. Z kolei żniwa roku 1650 były najgorsze w tym stuleciu w Szwecji, stanowiąc tło dla konfliktów, do których doszło, gdy stany królestwa spotkały się w Sztokholmie.

Źródło: Geoffrey Parker, *Kryzys i katastrofa: światowy kryzys XVII wieku*, „Przegląd Historyczny” 2010, nr 101, s. 376–377.

Tvoja odpowiedź

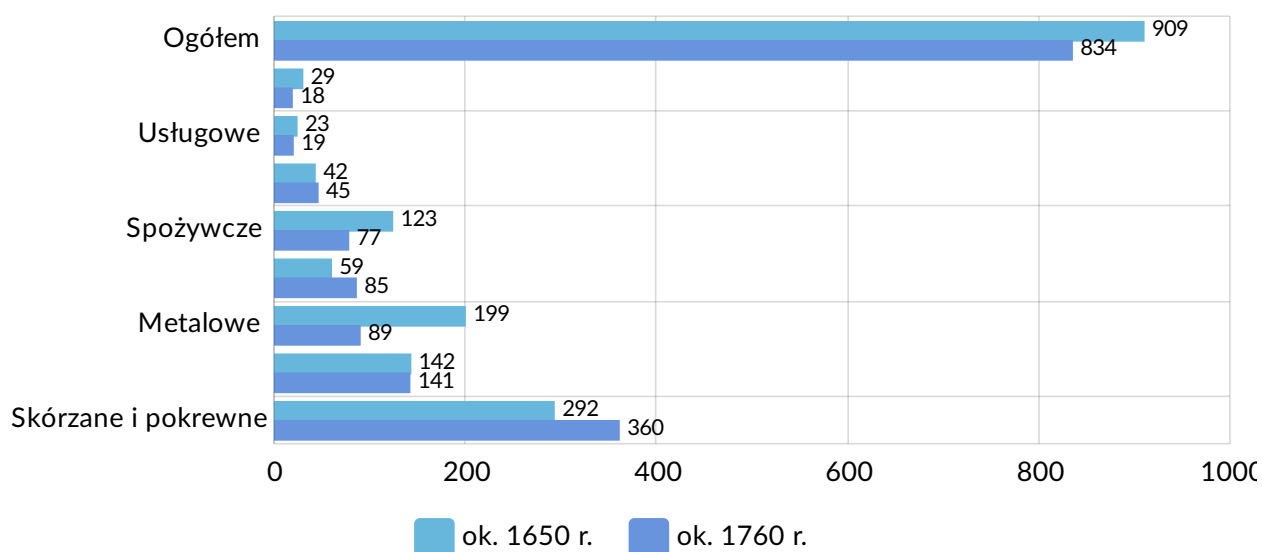
Ćwiczenie 6

Zapoznaj się z wykresami poniżej, a następnie wykonaj polecenia. Wszystkie wykresy przedstawiają te same dane.

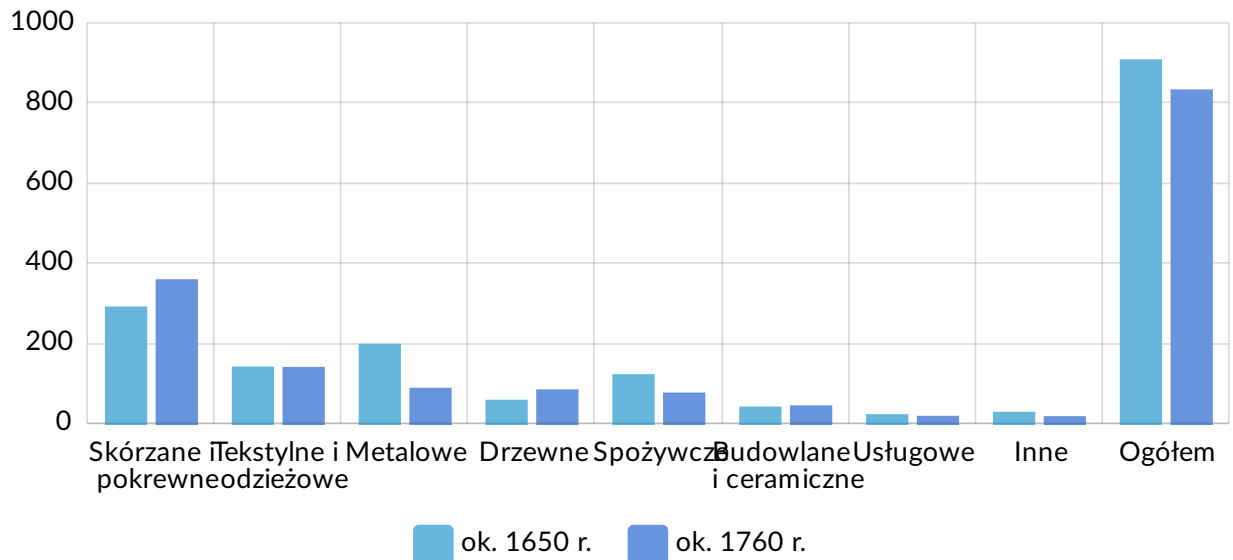
A

Warsztaty rzemieślnicze w Krakowie

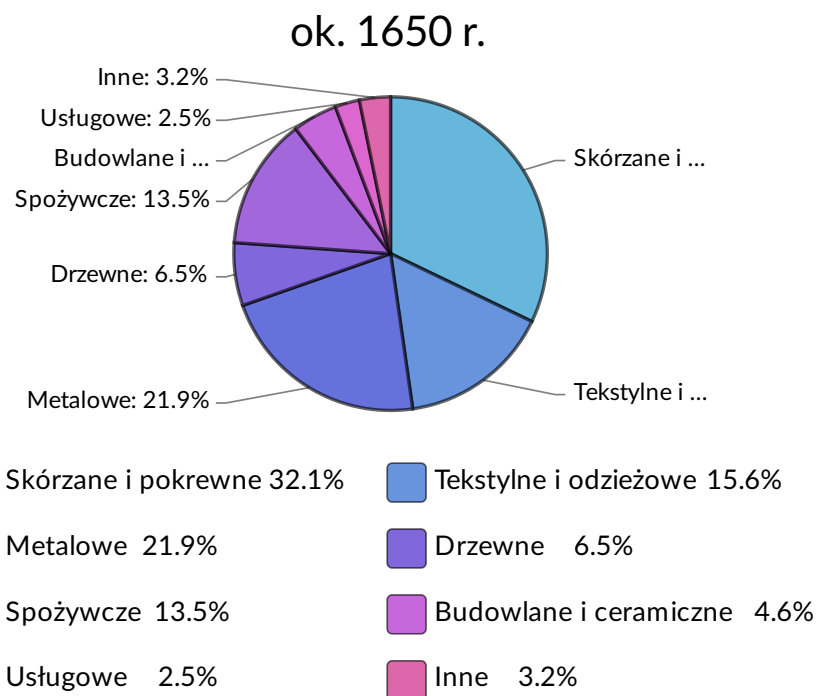

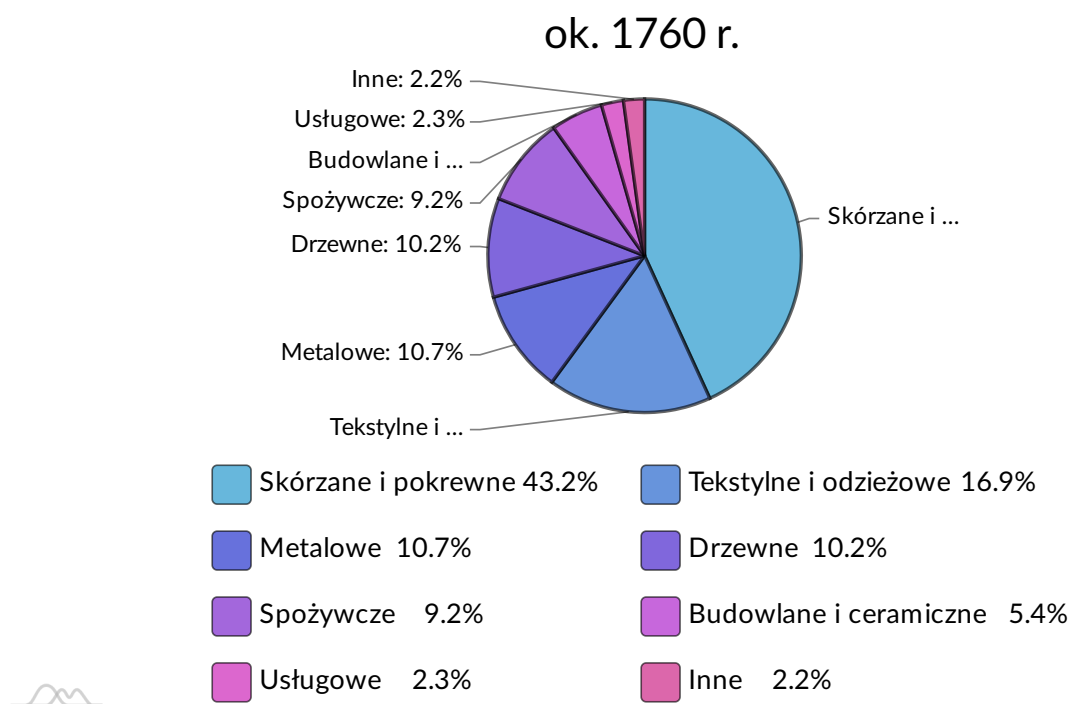
B

Warsztaty rzemieślnicze w Krakowie

C

Wykresy na podstawie: *Warsztaty rzemieślnicze w Krakowie*, w: *Historia Polski w liczbach*, t. 2, oprac. Andrzej Wyczański, Cezary Kukło, Warszawa 2006.

Zaznacz „prawda”, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub „fałsz”, jeżeli jest fałszywe.

Gdyby przyjąć, że w okresie od 1650 do 1760 r. w każdym warsztacie rzemieślniczym pracowały średnio cztery osoby, to liczba zatrudnionych w krakowskich zakładach około połowy XVIII w. była większa niż sto lat wcześniej. prawda ☐ / fałsz ☐

Na przestrzeni lat 1650–1760 w Krakowie spadła m.in. produkcja wyrobów metalowych i spożywczych oraz zmalał sektor usług. prawda ☐ / fałsz ☐

W drugiej połowie XVII w. na kryzys raczej nie mogli narzekać rzemieślnicy pracujący w budownictwie oraz przemysłach drzewnym, skórzanym i tekstylnym. prawda ☐ / fałsz ☐

Wybierz wykres, który przedstawia dane w sposób najbardziej czytelny. Uzasadnij swój wybór.

☐ B

☐ C

☐ A

Uzasadnienie

Sformułuj co najmniej dwa pytania, które nasuwają się przy analizie wykresów.

Przeczytaj fragment opracowania historycznego i wskaż informacje, które pomagają zinterpretować dane przedstawione na wykresach w poprzednim ćwiczeniu. Uzasadnij odpowiedź.

” *Walka i upadek 1649–1696*

Już rok 1649 przyniósł złowróżebne wydarzenia. Dzień po koronacji Jana Kazimierza stanął w płomieniach Wawel. Wprawdzie pożar ugaszono, ale początek panowania nowego władcy nie był szczęśliwy. Kiedy jeszcze pod koniec tego roku napadły miasto gromady nie opłaconych żołnierzy, którzy spustoszyli Stradom, nastroje w mieście pogorszyły się znacznie. Nie mieli też powodów do zadowolenia kupcy, ponoszący duże straty na skutek pożogi wojennej, która objęła wschodnie tereny państwa. Jakby tego było mało, zamęt powiększył się, gdy na Podhalu nieopodal Krakowa, wybuchła rewolta Aleksandra Kostki Napierskiego, umiejętnie sterowana przez Karola Gustawa króla szwedzkiego. Prawdziwe nieszczęścia zaczęły się jednak od nagłej epidemii czarnej ospy, która w 1652 roku rozszalała się w Krakowie. W całej aglomeracji miejskiej Krakowa (Kraków, Kazimierz, Kleparz, Stradom i podmiejskie jurydyki) zmarło do 20 000 osób. Kto mógł uciekał z miasta, kto nie mógł czekał niepewnie swego losu. Zaraza jeszcze na dobre nie ustąpiła, gdy w lipcu na miasto przyszła jedna z największych w dziejach powodzi. Z wody wystawał jedynie Wawel i północne krańce miasta. [...] Tymczasem 25 września 1655 pod miastem stanęła jedna z najlepszych armii europejskich – armia szwedzka, dowodzona przez króla Karola Gustawa. [...] Na Kraków spadł obowiązek utrzymania zwycięskich wojsk, którego wodzowie mieli nienasycone apetyty, zaostrzone znacznie świadomością bogactwa mieszkańców miasta. [...] Obok kontrybucji, czyli wymuszonego opodatkowania, Szwedzi dopuścili się wielu

rabunków i rozbojów, które szczególnie zubożyły zasoby przedmiotów rzemiosła artystycznego i dzieł sztuki, znajdujących się w mieście. Do dnia dzisiejszego miejscy przewodnicy, z wisielczym humorem, zapraszają do zwiedzenia oddziału Muzeum Historycznego m. Krakowa w Upsali lub Sztokholmie, gdzie znajduje się ogromna ilość zabytków zrabowanych w Polsce. [...] W dodatku następne dziesięciolecia przyniosły w kraju wojny moskiewskie i tureckie. Zmagania te nie dotykały wprawdzie bezpośrednio Krakowa, ale pośrednio wpływały na sytuację miast polskich.

Źródło: *Walka i upadek 1649–1696*, dostępny w internecie: dziejekrakowa.pl.

Twoja odpowiedź

Ćwiczenie 8

Podaj trzy najważniejsze twoim zdaniem zmiany, których doświadczyła średniozamożna szlachta z Małopolski między rokiem 1650 a 1670. Uzasadnij swój wybór.

Twoja odpowiedź

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Kalinowska

Przedmiot: Historia

Temat: Rzeczpospolita w ogniu wojen XVII w. Zniszczenia i załamanie gospodarcze

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXIII. Ustrój, społeczeństwo i kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. Uczeń:

- 1) opisuje proces oligarchizacji życia politycznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów, uwzględniając wpływy obce, liberum veto i rokosze;
- 2) wyjaśnia przyczyny kryzysów wewnętrznych oraz załamania gospodarczego Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w.;

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres rozszerzony

XXII. Polityka wewnętrzna i zagraniczna Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII wieku. Uczeń:

1) przedstawia przebieg wojen toczonych przez Rzeczpospolitą Obojga Narodów w XVII wieku, z uwzględnieniem roli wybitnych dowódców i polityków, w tym: Stanisława Żółkiewskiego, Jana Karola Chodkiewicza, Stefana Czarnieckiego i Jana III Sobieskiego;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- omawia konflikty, w które zaangażowana była Rzeczpospolita w XVII w.;
- przedstawia bilans strat poniesionych przez Rzeczpospolitą w XVII w. w wyniku wojen;
- charakteryzuje dalekosiężne konsekwencje wojen, klęsk żywiołowych i epidemii.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Faza wstępna:

1. Nauczyciel wyświetla temat zajęć i poleca, by na jego podstawie uczniowie sformułowali cel lekcji oraz kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Uczniowie interpretują ilustrację okładkową, wskazując na jej powiązania z tematem i celami lekcji.

Faza realizacyjna:

1. Praca w grupach z treścią e-materiału. Nauczyciel prosi, aby uczniowie odliczyli do trzech, a następnie utworzyli trzy-, czteroosobowe grupy. Każda z nich opracowuje fragment materiału z sekcji „Przeczytaj”:

grupa 1 – Wojny ze Szwecją. Potop;

grupa 2 – Zmarnowane szanse? Wojny z Rosją;

grupa 3 – Jedyna obroniona granica. Wojny z Turcją i Krajobraz po wojnach.

Po zakończeniu pracy przedstawiciele zespołów prezentują na forum klasy przydzielone zagadnienie. Pozostali uczniowie sporządzają notatki, mogą zadawać pytania i weryfikować przedstawione informacje.

2. Nauczyciel prosi, aby uczniowie indywidualnie wykonali ćwiczenie 1. Następnie wybrana osoba przedstawia swoją propozycję odpowiedzi i ją uzasadnia.
3. W kolejnym kroku uczniowie w parach wykonują ćwiczenie 2, pracując z mapami. Nauczyciel obserwuje postęp pracy i dopowiada w razie konieczności ważne fakty.
4. Praca z multimedium („Symulacja interaktywna”). Uczniowie zapoznają się w parach z symulacją i wykonują polecenie 1: „Zaznacz pytania, na które można odpowiedzieć, analizując wyłącznie powyższy wykres i dane zawarte w tabeli”. Następnie wskazana para udziela odpowiedzi, uczniowie wspólnie z nauczycielem weryfikują jej poprawność.
5. W podobny sposób uczniowie wykonują polecenie 2: wskazują informacje, które należy znaleźć w innych źródłach i opracowaniach, aby odpowiedzieć na pozostałe pytania.
6. Nauczyciel poleca, aby uczniowie wrócili do wcześniejszych grup i w takich zespołach wykonali ćwiczenia 4 i 6: analizowali dane i formułowali wnioski. Na koniec wspólnie omawiają poprawność wykonanych ćwiczeń; nauczyciel informuje uczniów, co wykonali dobrze, a na co powinni jeszcze zwrócić uwagę w przyszłości.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania zajęć uczniowie wykonują indywidualnie ćwiczenie 3: przyporządkowują konsekwencje toczonych przez Rzeczpospolitą wojen w XVII w. do odpowiednich kategorii.
2. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji „Rzeczpospolita w ogniu wojen XVII w. Zniszczenia i załamanie gospodarcze” oraz inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego uczniowie się nauczyli? Na koniec poleca chętnemu uczniowi podsumowanie i – jeśli to potrzebne – uzupełnia informacje.

Praca domowa:

Wykonaj ćwiczenie 8: „Podaj trzy najważniejsze twoim zdaniem zmiany, których doświadczyła średniozamożna szlachta z Małopolski między rokiem 1650 a 1670. Uzasadnij swój wybór.

Materiały pomocnicze:

- M. Nagielski, *Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej Obojga Narodów ze Szwecją w XVII wieku*, Warszawa 2007.
- W. Konopczyński, *Polska a Turcja 1683–1792*, Warszawa 1936.
- T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, t. 2, *Epoka przedrozbiorowa*, Poznań 1923.
- S. Ochmann-Staniszevska, *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa 2006.
- Z. Wójcik, *Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza*, Warszawa 1959.

Wskazówki metodyczne:

- Uczniowie mogą zapoznać się przed lekcją z sekcją „Symulacja interaktywna”, aby przygotować się do późniejszej pracy.